

У цьому випадку отримана фонограма ще може бути об'єктом психолого-психіатричної експертизи; 5) малограмотних та осіб з фізичними недоліками, оскільки прослуховування фонограми надає їм впевненості в тому, що їх показання були зафіксовані правильно, а у разі потреби вони можуть зробити доповнення та уточнення. Також у подальшому будь-які посилання цих осіб на те, що показання в протоколі були зафіксовані неправильно, а встановлення цього не видавалося можливим, є недоречними та неправдивими; 6) за участю перекладача, оскільки дозволяє перевірити правильність перекладу при посиланні на його неточність як підставу для зміни показань; 7) підозрюваних, що вчинили злочин, за який може бути призначене довічне позбавлення волі, оскільки дозволяє переконатися в тому, що показання є достовірними і були надані без застосування психічного впливу. Звукозапис використовується й при проведенні НСРД, а саме таких, як: а) аудіо-, відеоконтроль особи; б) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; в) аудіо-, відеоконтроль місця; г) контроль за вчиненням злочину; г) виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. Під час судового розгляду використання звукозапису є обов'язковим. Офіційним записом судового засідання є лише технічний запис, здійснений судом.

Лит.: Практикум з криміналістики / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. К., 2013.

М. В. Капустіна.

ЗВ'ЯЗНІСТЬ ПÓЧЕРКУ – загальна ознака почерку. З. п. полягає в безперервності виконання певної кількості письмових знаків та їх частин у межах одного слова. Характеризується як мала (при з'єднанні літер у більшості слів по дві-три), середня (при з'єднанні від чотирьох до шести) і велика (при виконанні шести і більше знаків в одному слові при безупинному русі рукою в процесі письма).

В. Ю. Шепітько.

ЗГВАЛТУВАННЯ – статеві зносини із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи (ст. 152 КК України). З. є найбільш тяжким злочином проти статевої свободи особи, що посягає на здоров'я, волю, честь і гідність людини. Нерідко З. пов'язане з убивством або такими тяжкими наслідками, як самогубство потерпілої особи, заподіяння тілесних ушкоджень, зараження венеричною хворобою, вимушені аборти. Для формування методики розслідування З. важливе значення мають такі елементи криміналістичної характеристики, як: способи вчинення злочину, типові сліди, обстановка вчинення таких злочинів, особа злочинця, особа потерпілої (потерпілого).

Способи вчинення З. можна поділити на дві групи: 1) коли гвалтівник вживає цілеспрямовані активні зусилля та дії для вчинення злочину: вистежує жертву, нападає на неї, вибирає безлюдне місце для вчинення злочину, застосовує фізичне або психічне насильство з метою придушення опору потерпілої,

сам доводить її до безпорадного стану, приміром, шляхом споювання алкогольними напоями, одурманення наркотиками або спеціально підготовленим зіллям тощо; 2) коли З. вчинюється злочинцем із використанням уже наявного безпорадного стану потерпілої особи або після приведення її в такий стан, або з використанням сформованої ситуації, її легковажної або провокуючої поведінки. На практиці трапляються й поєднання цих двох способів. Вибір способу при З. перебуває у прямій залежності від того, вчиняються вони із застосуванням насильства або з використанням безпорадного стану потерпілої особи.

Способи вчинення даних злочинних діянь за зовнішніми ознаками, механізмом здійснення можна класифікувати за такими видами: а) З. потерпілої особи, пов'язані зі спільним проведенням вільного часу, як правило, це характерно для молодих людей, нерідко має місце вчинення групою осіб; б) З. потерпілої особи, вчинені після нетривалого спілкування з нею; в) З. потерпілої особи (жінок, неповнолітніх і малолітніх дівчат), що перебуває у родинних відносинах зі злочинцями; г) З. незнайомі потерпілої особи; ґ) З. знайомі потерпілої особи – колеги по роботі, сусідів, знайомих за місцем навчання або роботи; д) ін. випадки З. Найпоширенішими є такі способи приведення жертви у безпорадний стан: шляхом споювання алкогольними напоями, одурманення наркотичними засобами або спеціально підготовленим зіллям, приведення у безпам'ятство за допомогою фізичного впливу тощо.

Типовими слідами З. найчастіше є сліди насильницьких дій на тілі потерпілої особи й сліди її опору на тілі підозрюваного (укуси, садна, синці, рани, розриви, нашарування різних речовин, розірваний одяг потерпілої особи, гематоми на обличчі, шиї, руках, стегнах); сліди на місці злочину (сліди ніг, рук, зубів, губ, боротьби, краплі крові, слини, сперми, ТЗ); пошкодження й біологічні виділення (кров, сперма й ін.) на одязі потерпілої, злочинця, а також на навколишніх предметах; сліди накладення й мікрочастинки на одязі, взутті, у піднігтьовому вмісті злочинця й потерпілої; зміни в обстановці місця події, сліди злочинних дій і перебування підозрюваного і потерпілої особи на місці злочину (сліди виділень людського організму, нижня білизна, гудзики, шпильки, волосся, ворсинки одягу).

Обстановка вчинення З. у більшості випадків характеризується відсутністю сторонніх свідків, вибором безлюдного місця як на відкритій місцевості, так і в приміщенні. На відкритій місцевості З. відбуваються частіше активним способом стосовно незнайомі злочинцеві жертви. Місце вчинення З. тісно пов'язане з конкретною локалізацією матеріальних та ін. слідів злочинної події. Найбільш типовими місцями вчинення З. є: під'їзди будинків і сходові площадки; підвали й горища будівель; лісові масиви, паркові зони й поля; квартира потерпілої або гвалтівника; гуртожитки; нежитлові або занедбані (порожні) приміщення; різні господарські будівлі (у сільській місцевості); занедбані будови, відокремлені двори

й ін. місця. Найбільш характерні періоди часу вчинення З. – це пізні вечірні (21–22 год) і перші нічні години (після 23 год). Більшість З. у квартирах потерпілих і злочинців учиняється також у вечірній та нічний час, але в більш тривалий період часу (з 17 до 2 год ночі). З. найчастіше вчиняється в теплу пору року (із травня по вересень), увечері або вночі, частіше у святкові й передсвяткові дні.

Типові відомості про особу злочинця при розслідуванні З. характеризуються різними віковими, соціальними, освітніми та ін. даними. Найчастіше З. вчиняють молоді люди у віці від 17 до 26 років (приблизно 60% від загальної кількості цієї категорії злочинців). На осіб старше 35 років припадає близько 11% від загальної кількості виявлених гвалтівників. Значна частина гвалтівників негативно характеризується за місцем роботи у зв'язку із уживанням спиртних напоїв, прогулами, запізненнями, недбалим ставленням до своїх обов'язків, відсутністю ділової ініціативи. Зазвичай, це грубі, егоїстичні люди, схильні до насильства, задоволення своїх примх у будь-який спосіб. Значній кількості осіб, що вчинили З., властиві різні психічні аномалії: психопатія, хронічний алкоголізм, олігофренія, залишкові явища травм черепа. Для багатьох гвалтівників характерними є підвищена імпульсивність, високий рівень емоційної напруженості й фригідності. Разом з тим, нерідко злочинці, особливо це стосується серійних гвалтівників, на роботі й у родині ведуть спокійне, розмірене життя, із проявами деяких властивостей із комплексу не-

повноцінності у вольовій, інтелектуальній, сексуальній сферах.

Потерпілими найчастіше стають особи жіночої статі, нерозбірливі в знайомствах, розбещені, а тому сприймаються оточуючими як легкодоступні. Ін. категорія жертв гвалтівників – недосвідчені дівчата, неповнолітні, малолітні, які через наївність не можуть розгледіти наміру посягання на їх честь і вчинити необхідний опір. Слід обов'язково враховувати, що потерпілою особою від злочину може бути особа як жіночої, так і чоловічої статі. При розслідуванні З. важливо мати на увазі віктимологічний аспект, тобто поведінку потерпілої особи, яка у певних випадках провокує дії гвалтівників. Це необхідно для з'ясування суб'єктивної сторони злочину, тому що у цих випадках підозрюваний, орієнтуючись на поведінку потерпілої, розцінює її дії як згоду на статевий зв'язок. Слід зважати на те, що віктимна (провокуюча) поведінка потерпілої особи може враховуватися при призначенні покарання.

Слідчі при розслідуванні З. стикаються із трьома найбільш типовими слідчими ситуаціями: 1) злочинець знайомий заявнику або встановлений слідством, тобто особа, про яку йдеться в заяві потерпілої особи, знайома їй або є інформація про гвалтівника з ін. джерел. У наведеній ситуації необхідно виділити два основних напрями розслідування: перевірка правдивості заяви потерпілої особи (повідомлення) про З. і доказування вини, у випадку обмови, невинуватості певної особи. Діяльність слідчого в таких ситуаціях

спрямована на збирання і процесуальне закріплення доказів причетності особи до вчиненого злочину – встановлення конкретних обставин події, їх дослідження, оцінка і використання з метою одержання нових даних; 2) З. вчинено невідомим злочинцем, потерпіла особа не знайома з насильником. Для таких ситуацій характерний високий ступінь інформаційної невизначеності – відсутність даних про особу, а коло ін. джерел для пошуку злочинця вкрай обмежене. Тому першочерговим завданням є встановлення особи злочинця, його розшук, затримання і викриття. У розглянутих ситуаціях діяльність слідчого має бути спрямована на виявлення й систематизацію максимальної кількості доказової та орієнтуючої інформації, що характеризує особу злочинця і подію злочину; 3) З. вчинено відомим злочинцем, проте злочинець зник із місця події. Осн. напрямом розслідування в таких ситуаціях є дослідження матеріальної обстановки на місці події, виявлення, збирання і фіксація доказової та орієнтуючої інформації про подію злочину і особу злочинця, який зник. Дії співробітників оперативних підрозділів та слідчого в цій ситуації мають бути спрямовані на негайне переслідування злочинця по «гарячих слідах» та його затримання, а також на збирання даних, що характеризують особу розшукуваного, виявлення його зв'язків, встановлення можливого місцезнаходження або появи злочинця, вжиття заходів щодо затримання особи, яка зникла з місця події, і доставляння її до органів досудового розслідування.

При розслідуванні З. найбільш типовими версіями є: 1) мало місце З. потерпілої особи; 2) З. не було, мав місце добровільний статевий зв'язок, який заявниця видає за З.; 3) статевих зносин взагалі не було, повідомлення є неправдивим; 4) мало місце З., але потерпіла особа помиляється відносно вказаних нею обставин і особи злочинця; 5) була лише спроба З., злочин було закінчено на стадії замаху; 6) мала місце добровільна відмова від З.; 7) З. не було, мало місце вчинення дій ін. характеру – хуліганство, побої, приниження та ін. Крім зазначених вище, можуть бути висунені й окремі слідчі версії про окремі обставини і деталі події. Необхідно ретельно перевірити версії про способи З., обстановку вчинення злочину, алібі, якщо воно заявлено підозрюваним тощо. Одночасно перевіряється версія підозрюваного про здійснення ним статевого акту за добровільною згодою потерпілої особи. Під час розслідування З. типовими слідчими (розшуковими) діями є: огляд місця події, огляд предметів та речей, освідування, допит потерпілих, пред'явлення для впізнання та ін. При розслідуванні З. найчастіше призначаються судово-медичні, судово-біологічні, цитологічні, трасологічні, судово-грунтознавчі, судово-психологічні, судово-психіатричні експертизи.

Лит.: Пономарева Л. В. Методика расследования изнасилований. М., 2002; Скорченко П. Т. Расследование изнасилований. М., 2004; Комисаров В. И., Лялина Е. В. Первоначальный этап расследования изнасилований, совершаемых группой несовершеннолетних. М., 2007.

В. М. Шевчук.

УДК 340(477)(031)
ББК 67(4УКР)я2
В27

Редакційна колегія 20-го тому:

В. Ю. Шепітько (голова),
В. А. Журавель (заступник голови),
В. О. Коновалова, В. В. Тіщенко,
В. М. Шевчук, Б. В. Щур

В27 Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. — Харків : Право, 2016. — .

ISBN 978-966-937-048-8

Т. 20 : Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. — 2018. — 952 с. : іл.

ISBN 978-966-937-250-5

Видання є систематизованим зведенням про поняття, категорії, теорії та вчення криміналістики, судової експертизи та юридичної психології, їх окремі засоби, прийоми, методи та рекомендації. Розглядається теоретико-методологічне підґрунтя наукових концепцій та практика реалізації криміналістичних, психологічних та експертних методів, методик і технологій. Наводяться відомості про наукові та інші видання з криміналістики, судової експертизи та юридичної психології. Надаються довідкові дані про відомих українських та зарубіжних учених.

Розраховане на науковців, викладачів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, співробітників органів кримінальної юстиції, судових експертів, судових психологів, а також усіх, хто цікавиться проблемами криміналістики, судової експертизи та юридичної психології.

УДК 340(477)(031)
ББК 67(4УКР)я2

ISBN 978-966-937-250-5 (т. 20)
ISBN 978-966-937-048-8

© Національна академія правових наук України, 2018
© Інститут держави і права імені В. М. Корецького
НАН України, 2018
© Національний юридичний університет імені Яро-
слава Мудрого, 2018
© Видавництво «Право», 2018